

arkivXet

TEMANUMMER

information från arkiv gävleborg

årgång 20 nr 3/2013

Världshistorien genom Gävleborgarnas ögon

Går det att berätta om 1900-talets ”stora” historia, det vi brukar kalla världshistoria, med hjälp av vårt lokala minne? Människor som bor och bott här, dokumenten vi lämnar efter oss, hur speglar de andra delar av världen och dess människor, förändring, kriser och konflikter?

Det här ArkivXet är en del i vårt arbete med att använda det lokala, det vi ibland kallar den ”lilla” historien, som en ingång till den ”stora”. Det ger t ex skolan möjlighet att använda arkiven även när det handlar om den internationella historien. Det hjälper oss också att reflektera kring vår bild av omvärlden och av oss själva. Vad är det vi valt att minnas från 1900-talet? Vems minnen blir bevarade? Vad väljer vi att berätta om?

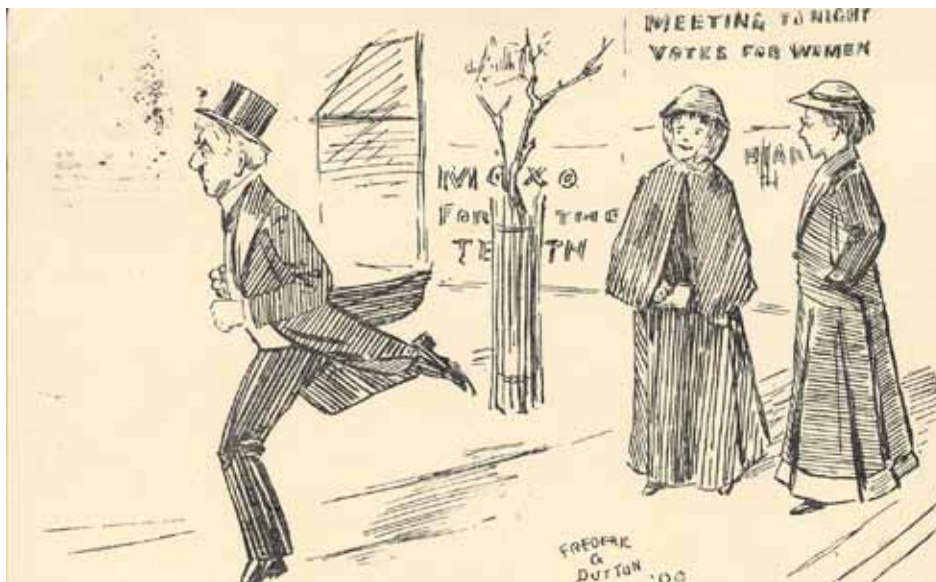
En sak är säker: På de här sidorna har det blivit myck-

et krig och mänskligt lidande. Vi vill ändå och passa på att önska våra läsare en fridfull jul.

Lisa Engström

Innehåll:

Esperantisten från Yttermyra	4 - 5
Hopp och misströstan om fred	6 - 7
Mellan Japan och Mao	8 - 9
Lidandet var inte slut 1945	10 - 11
Vietnam och Hofors	12 - 13
Sydafrika 1986	13
Fängslad och skenavrättad i Iran	14 - 15

Rösträttsvykort 1909. Källa: Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs universitetsbibliotek

Suffragetterna i Sheffield

”Mrs Batty min gamla vän, är medlem och hennes gubbe så livad för kvinnans rösträtt att han t o m ville låta henne gå i fängelse för saken. Han var just kallad till möte och då jag sade att det skulle roa mig att se några av dessa farliga människor på närmare håll, lovade han att taga mig med. De ha en lokal, i nedre botten en bod, där jag köpte detta papper liksom en del andra småsaker, och på öfre botten ett rum där de prata och sy; samt som även är deras kontor... de frågade mig om jag inte var rädd att vistas bland kvinnor som kasta sten och skjuta revolver och alla blint lyda sin sak... Jag fick låna en tjock bok att studera, så jag skall sätta mig in i saken och till nästa möte är jag redan inviterad. Nu skall inte mamma och Pappa tro att jag är en suffragett själv.”

Ur brev från Nils Jacob Gille 24/9 1912 till föräldrarna Mina och Carl Gille. Nils växte upp i Gysinge och Lövestabruk och kom senare i livet att bosätta sig i Sandviken. Efter utbildningen till bergsingenjör jobbade han som gjutare i Sheffield 1912 – 1913.

En utrikespolitisk kris på Rådhusorget i Gävle

Mellan 1814 och 1905 var Norge och Sverige i union, med en gemensam kungamakt, utrikesförvaltning och konsulatverksamhet. Under slutet av 1800-talet växte ett allt större missnöje fram i Norge över att norska intressen inte tillvaratogs i utrikespolitiska frågor. När Norge till slut krävde egna konsulat hotade Sverige med krig. Läget var spänt och i juni 1905 upplöste det norska stortinget ensidigt unionen. En norsk folkomröstning tvingades fram av den svenska unionskungen, Oscar II. Resultatet var entydigt: unionen skulle upplösas.

Unionskrisen var en omdebatterad fråga runt om i Sverige, och åsikterna vitt skilda. I Gävles dagstidningar skrevs det dagligen om krisen från juni och framåt. Massmöten arrangerades, såväl till stöd för en fortsatt union som för norsk självbestämmanderätt.

Det fosterländska mötet i Rådhusplanaden i Gävle den 19 juni är ett exempel på möte till stöd för unionen och den svenska kungamakten. Dagen innan hölls ett opinionsmöte i Strömdalen arrangerat av Gefles arbetarkommun mot "krigsgalenskapen" hos "punschpatrioterna" och för norsk självständighet.

Gefleposten, en konservativt liberal dagstidning, publicerar i juni 1905 artiklar som argumenterar för en fortsatt union och till stöd för den svenska kungen i unionen. Det skrivs exempelvis om att värna ett "älskat fosterland", och "skrifvelse från Konungen" återges i tidningen i sin helhet.

Samtidigt syns den motsatta åsikten, att Sverige måste erkänna Norges självständighet och undvika krig mellan länderna, i den socialdemokratiska tidningen *Arbetarbladet*. Där anklagar skribenter den svenska överklassen för "nationalistisk yrsel" och att vara "storsvenska skrånepatrioter". Gävleborna uppmanas att gå man ur huse för att "stävja krigsgalenskapen hos vår öfverklass".

Åsiktsskillnaderna mellan den konservativa överklassen och arbetarna är knivskarpa vid en jämförelse av vad som skrivs om unionsupplösningen i Gävles tidningar i juni 1905.

Unionskonflikten mellan Sverige och Norge kunde till slut lösas fredligt. Unionen upplöstes och Oscar II avsåg sig den norska kronan i slutet av oktober 1905.

Camilla Larsson

Rådhusorget i Gävle 19 juni 1905. Dagen efter skrev *Gefleposten* "Stämningen var alltigenom fosterländsk." *Arbetarbladet* refererade gårdagen med "Brodermordsepidemien nådde i går sin kulmen."

Esperantistklubben Amikeco – Frateco bildad i interneringslägret i Harderwijk.

Esperantisten från Yttermyra

På hösten 1916 bildades en esperantoklubb i Kungsgården, Ovansjö. Det verkar ha funnits gott om entusiastiska esperantister i trakten vid den tiden, Storvik och Åshammar hade också sina egna esperantoklubbar. Egentligen hade man inte behövt knyta särskilt långväga

kontakter för att praktisera sina nyvunna språkkunskaper, men för Oscar Larsson från Yttermyra, en av initiativtagarna bakom klubben i Kungsgården, skulle intresset för esperanto leda till vänskapsförbindelser långt utanför Ovansjö socken.

August Uytterhoeven, en av de internerade belgiska soldater i Harderwijk som Oscar Larsson korresponderade med och som sänt sin vän i Sverige en hälsning.

Oscar Larssons medlemskort i Svenska Esperantoförbundet.

Samtidigt som esperantostudier blev på modet i Kungsgården rasade första världskriget på den europeiska kontinenten. I Harderwijk i det neutrala Nederländerna hade ett interneringsläger inrättats där tusentals belgiska soldater befann sig i väntan på att stridigheterna skulle upphöra. Under senhösten 1916 inleddes en brevväxling – självfallet på esperanto – mellan Oscar Larsson och några av de internerade belgarna. Troligen var det genom en annons i den svenska esperantotidningen *La Espero* (utgiven av Gefle Esperantoförening) som Oscar Larsson kom i kontakt med lägret i Harderwijk.

I Oscar Larssons bevarade brevsamling finns drygt 40 försändelser från Harderwijk. De internerade skriver om vädret, boendeförhållanden och annat som rör vardagen i lägret. Men framför allt skriver de om esperantoklubbarnas verksamhet. Det är i första hand E Maeschalk, sekreterare i klubben *Amikeco – Frateco* (Vänskap – Broderskap), som håller Oscar Larsson underrättad, företrädesvis genom att skicka avskrifter av protokoll och

rapporter till sin svenske brevvän. Men han berättar också vid något tillfälle om den tristess han genomlider i lägret och hur han saknar vänner och familj. Brevskrivning och esperantostudier är det som håller modet uppe. Vad Oscar Larsson skriver om till sina belgiska kamrater är av naturliga skäl svårare att veta. Vid något tillfälle lär han ha skickat ett vykort föreställande det pampiga posthuset i Storvik.

Den 11 november 1918 tog kriget slut och några veckor senare började lägret i Harderwijk tömmas. Det sista bevarade brevet som når Oscar Larsson är daterat den 26 november 1918 och undertecknat E Maeschalk. Han berättar att de internerade ska få återvända hem den 2 december. I brevskrivarens fall innebär det att han reser till Antwerpen, men han vet fortfarande inte på vilken adress han kommer att uppehålla sig. Med det brevet verkar kontakterna mellan esperantisten Oscar Larsson från Yttermyra och de belgiska soldaterna upphöra.

Jörgen Björk

Översiktsbild över interneringslägret i Harderwijk.

Esperanto

Det internationella hjälpspråket esperanto skapades av den polske läkaren Ludwig L Zamenhof 1887. Tanken var att det inte skulle vara något lands modersmål utan att alla skulle använda det på lika villkor och att det skulle skapa fredlig samvaro mellan olika kulturer och folk. Språket som låter som en blandning av spanska/italienska spreds snabbt över världen. 1891 bildas Sveriges första esperantoförening i Uppsala. Störst spridning fick språket efter första världskriget. Idag används uppskattningsvis språket av 100 000 personer både inom vetenskap och i vardagen.

Fredsdemonstration

I FÄRILA Söndagen den 3 augusti 1924

Samling sker kl. 1,30 em. vid Färila Gästgivaregård. Kl. 2 em. avgång till Idrottsparken där föredrag hålles av J. W. LINDH, Bollnäs.

Demonstrationståget ställer upp enligt följande, och anmodas deltagare att följa de föreskrifter som ordningsmännen ge:

1. Svenska flaggan.
2. Hornmusiken (Lottefors musikkår).
3. Fredsgudinnans vagn
4. Korteg (Nationalklädda ungdomar).
5. Kvinnornas fredsstandar.
6. Arbetarkommunens standar.
7. Fackfören.-standaren (enl. plan).
8. Övriga fören. och sammanslutningar

Möten upp i massor, män, kvinnor och barn i Färila! Demonstrationen är internationell, över hela den civiliserade världen demonstreras den 3 aug., som en ljungande protest mot krigets fasor och ödeläggelser.

Ned med vapnen, Aldrig mera krig, det är den paroll som skall bära oss fram till en ljusare mänskligare tid

CA. THINNING & SÖDERSTRÖM, BOLLNÄS

KOMMITTERADE

Fredsdemonstration i Färila

Söndagen den 3 augusti 1924 – ganska exakt tio år efter första världskrigets utbrott – gick fredsdemonstrationer av stapeln över hela vårt land och i flera andra länder. Under krigsåren hade liknande "fredssöndagar" hållits över hela den neutrala världen. Den första i Sverige genomfördes den 27 juni 1915. Bland initiativtagarna fanns bland andra Elin Wägner, Ellen Key och Hoforsbördiga Kerstin Hesselgren – kampen för kvinnlig rösträtt och fredsaktivism gick som synes hand i hand vid den tiden. I Färila 1924 var det den socialdemokratiska arbetarekommunen som arrangerade demonstrationen.

Mot diktatur och våld!
Mot nazismen och militärismen.

Banderollen tillverkades av Strömsbro socialdemokratiska ungdomsklubb troligen 1934 eller 1935. I bakgrunden skymtar vi framväxten av nazismen och Sovjettiktaturen.

Deltag i
GEFLEUNGDOMENS
FREDSMÖTE
i Sjömanskyrkan
Söndagen den 8 mars kl. 2 e. m.
Tal av
Professor JOHAN BERGMAN, Sthlm
"De tre främsta försöken att
organisera världsfred".
Kyrkoherde dr HERMAN NEANDER
"Ungdomens fredsopinion".
Musik av
Studiecirkelfolkets orkester.
Fritt inträde. Kollekt.
All Gefleungdom till ungdomsorganisationernas gemensamma fredsmöte!

Gefle den 9 December 1935

Till all Gefleungdom

Kamrater – tidslägets krav måste tvinga oss andra till eftertanke. Ungdomen av idag kan inte liknöjt se än det ena än det andra av livsbetingelserna smulas sönder. Idrott, nöjen och tidsfördriv få inte döva öronen för var som är och sker. Världshändelserna gripa in i vår tillvaro. Våra arbetslösa kamrater äro bland oss ju exempel och offer för en ännu inte överstånden ekonomisk världskris. Många känner sig med skäl överflödiga och ha mistat hoppet om den ljusnande framtid som skulle bli vår.

Men inte bara arbetslöshetens olyckor skänker missmod. Det är världskris även på andra områden. Varje dag, varje tidning visar allt skarpare hur godtycket firar triumfer. Det tycks inte finnas någon rätt, någon frihet, någon åsikt eller sanning som det inte går att köpslå om eller nonchalera. Som människor måste vi av självbevaringsdrift protestera mot att dagskursen på det mänskliga står så lågt.

Världskriget bär skulden, dess skador ha inte reparerats – likviderats säger statsmännen. Trots allt peka tecknen på att ett nytt är på väg. Kan ungdomen lugnt åse detta! Abessiniens öde är kanske bara en början? Exempen kunna mångfaldigas. Nedrustningsidén är glömd!

Ur uppropet till Gefleungdomens fredsmöte i mars 1936

Efter studier i kinesiska hade Fredrik Karlström kommit till Kina som missionär 1936. Året efter reste Elisabeth Albertsson till landet. Deras bröllop hölls i mars 1940 på missionsstationen i Shasi.

I Kina för Guds skull – och i kläm mellan japaner och Mao

Wuhan är huvudstad i provinsen Hubei och ligger i det kinesiska inlandet, rakt västerut från Shanghai. Här möts de stora floderna Yangtze och Han. Staden är en sammanslagning av tre städer – Hankou, Wuchang och Hanyang – med i dag drygt 9 miljoner invånare, varav Wuchang-delen hyser en miljon.

1911 utbröt i Wuchang en resning mot Qing-dynastin. Det blev startskottet för den revolution som följande år störtade det kinesiska kejsardömet. 1921 grundades Kinas kommunistiska parti, KKP. Nationalister i partiet Guomindang, GMD, och kommunister stred om makten i landet men samarbetade periodvis för att bekämpa japanerna. 1931 hade Japan angripit nordöstra Kina och 1937 hade de invaderat Kina. Kriget pågick till 1945, då Japan kapitulerade; USA hade då gått in på Kinas sida. 1943 blev Mao Zedong KKP:s ordförande. Efter ett inbördeskrig mellan KKP och GMD utropade Mao 1949 Folkrepubliken Kina.

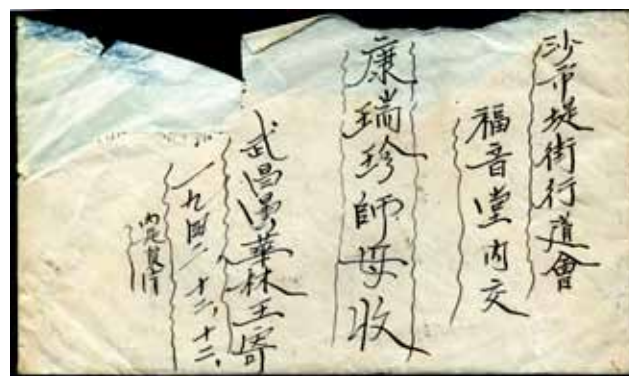
1890 upprättade Svenska missionsförbundet en missionsstation i Wuchang. Elisabeth Albertsson, 1902-1995, från Katrineholm och Fredrik Karlström, 1907-1995, från Vetlanda vigdes 1940 i missionstationen i Shasi, nära Wuchang, av kollegan Henning Åkerberg.

I Arkiv Gävleborg förvaras ett omfattande – men för svenskar delvis svårtillgängligt – material från missionärsparets verksamhet i Wuchang på 1940-talet. Detta är kuvertet till ett brev, sänt från en Hua Linwang i Wuhan till pastorns fru Elisabeth Karlström. Avsändaren står på kuvertets vänstra sida, mottagaren på den högra.

Följande år föddes där deras dotter Iréne. Efter många år ”på missionsfältet” nödgades de 1945 återvända till Sverige via USA; det var livsfarligt att stanna kvar. En kristen japansk befälhavare i deras område hade underlättat deras flykt, som gick med flodbåtar till kusten och genom minfält över havet. Elisabeth blev svårt sjuk av amöbadysenteri ombord.

Väl hemma började de planera för att återvända 1948, men resan blev inte av. Kommunisterna ville efter maktövertagandet inte släppa in några missionärer. Fredrik blev i stället pastor i olika SMF-församlingar i Västergötland, Norduppland och Hälsingland, bl a i Alfta, Bjuråker och Delsbo.

”Dagbok från Kina. Värdefull. Lisa Karlström” står det på omslaget till en tjock skrivbok med hårda pärmar. Den börjar som engelsk glosbok för någon som måste lära sig leva i orostid: invade=inkräkta, rifles=beväpnade trupper, refusal=vägran, avslag, claim=fordra, kräva... Några kinesiska uttryck: Fu tsi chiu=jäst gjord av lo mi,

dja vin=våfflor, Hsyse Hang=lilla gatan vid missionsstation Shasi... En lärare har rättat och kommenterat med rött bläck. Efter några sidor har skolarbetet avslutats, vad gäller denna skrivbok. Den används nu som dagbok av Elisabeth (Lisa) Karlström. Hon börjar skriva 12 maj 1940, som nygift med Fredrik (Fred) Karlström. Noter-

ingarna nedan är ett redigerat urval ur dagboken, som speglar både vardagsbestyr och japansk invasion.

Barbro Sollbe

Ett tack till Xiansong Huang som bistått med tolkning och information.

Ur Lisas dagbok 1940

20-21 maj 1940 Flyg dundrar över staden Wuchang, och sen blir det sandstorm. Fru Paul Andersson från Gävle dör av hjärtslag. Fred och Lisa vaccineras mot smittkoppor. Samtidigt pågår sällskapsliv med familjer med svenska och engelska namn; man lagar katrinplommonsufflé och bakar pepparkakor.

Början av juni Oroligt, man söker nyheter. Någon berättar att japanerna har tagit Hsiangyuang och gått över floden. Sjuka soldater har förflyttats. Folk uppmanas lämna staden, men läkaren tänker stanna på sjukhuset i det längsta. Om man börjar bränna staden, får familjen ställa sina saker i Mackeys fabrik. 800 personer som stuckit iväg i en båt har drunknat. Lisa stryker skjortor och kragar åt direktör Mackey. Familjen packar ihop och flyttar ner i sin bottenvåning. Fred blir sjuk, men läkaren kan inte nås; krigslag råder och man vågar inte gå ut på natten.

8 juni Japanerna börjar bomba tidigt på dagen. En bomb krossar Masifos rum, men denne och tjänarna håller till i bombkällaren. ”Det var säkert Guds ledning att inte tjänarna denna gången sutto i rummet.”

11 juni Soldater och hästar tågar in i staden. Myggen börjar bli besvärliga, med bett som ger stora vita blåsor. En mina exploderar utanför huset. Åkerberg flyttar medicin och kloroform till sjukhuset. Tjänarna vågar inte längre ligga i portvaktens hus.

13 juni Fräcka soldater, som vill ha flickor, har varit inne på sjukhuset. En katolsk biskop, som inte tillät detta, har skurits i arm och ben av en japan. ”Katolikerna har omkring 400 i lägret och över 2 000 sägs ha blivit dödade under bombningen. Kineserna skulle själva ha burit in de döda i husen. Det är ju livsfarligt att förvara de döda under denna värmen.” En människa ses simma i floden, skjuts i huvudet och sjunker.

15 juni Många minor passerar, blir beskjutna eller tas

upp på standen och förs bort. Lisa och Fred får sprutor mot kolera, tyfus och dysenteri. ”Det sägs att omkring 100-200 personer dödats, och de ligger ännu inne i husen och på gårdarna. Olsson sade, att det känns på luften inne i staden att det är många lik.”

16 juni ”I dag skall vi börja med att läsa Joh. evang.” En besökare berättar att ”soldaterna har burit sig väldigt illa åt. De har tagit en kinesgumma som nyligen fått ett barn och många har haft s. umgänge. Hon blev så förstörd att de måste intaga henne på sjukhus och strax efter dog hon.”

18 juni ”I dag har de visst fått hit en kanon till hörnan, gång på gång sprutas massor av kulor över floden.” Direktör Mackey har ca 12 000 flyktingar vid fabriken.

22 juni Fred och Zimmerman ska gå till högkvarteret för att få pass – det kan utlänningar få, men inte kineser.

Midsommarafton Man dricker te på verandan och har bönestund med tjänarna.

Midsommardagen Masifo ska köpa ägg men vågar inte gå iväg ensam, så Fred följer med. Sen

blir det saft och kakor på balkongen. Lisa räknar till 62 flygplan, ”men det hade varit 69 på morgonen.” Nya soldater har dykt upp; de ser ruskiga ut med förstörda kläder. Kurei Young har malaria i dag.

9 juli 49 grader varmt i solen, 36 grader inne i sängkammaren.

18 juli Fredriks namnsdagspresent från Lisa: en vit skjorta och ett par kalsonger.

21 juli Mr Zimmerman berättar att Sverige har brutit sin neutralitet och tillåtit tyska trupper att gå genom landet.

Bildtext: Mellan bladen i Lisa Karlströms dagbok; en pressad blomma från Indokina.

Europas barn – lidandet var inte slut 1945

"Staden är kolossalt förstörd och av 92 000 bostadshus återstår endast 1 562. Mörk och dystert ser sig staden, sotigt och besvärligt och folkvimmel pryder inte upp den. De äro otroligt dåligt klädda, invalider, magra, gamla och många ha svårartad exem. Värst är det med barnen och de "verkligt" gamla människorna. Barnen gå ännu barfota och om de ha skobeklädnad så är det endast träbottnar. Idag såg jag en som virat fötterna med papper för kylans skull, strumpor finnes ej."

Gelsenkirchen den 26 november 1946

Brevet till Gävle lottakår ger en vink om vad Tyskland och Europa stod inför vid andra världskrigets slut. Det handlade mycket om den materiella förstörelsen och återuppbyggandet av bostäder, infrastruktur och industrier, men de krigsdrabbade länderna hade också en annan börda.

Sjukdomar, psykiska och fysiska trauman och långvarig svält gjorde under flera decennier att bl a Österrike, Tyskland, Polen och Ungern behövde hjälp med de mänskliga konsekvenserna av krig och koncentrationsläger. Inte minst gällde det att ta hand om de barn som fötts till en riktigt dålig värld. Undernäring och sjukdomar hade förstört hälsan för hela livet. I många fall var barnen också ensamma i världen eller hade föräldrar som var traumatiserade.

"Fadern är diversearbetare hos en firma i Wien. Modern, bosatt i Sellrain 34, är svårt nervsjuk och tungsint och har flera gånger försökt taga sig själv och de båda barnen av daga. Stefan har därför intagits å pojkhemmet Bubenburg för vård och uppfostran. Han är en livlig, trevlig, pojke, som bereder alla på hemmet stor glädje."

I arkiven på vår hemmaplan kan vi se efterkrigstidens Europa i detalj och undersöka barnens historia i krigets spår. Evakuering av barn, något som svenska folket blivit vant med under krigsåren, förekom även efter krigets slut. 542 barn, 60 franska, 4 tjeckiska, 102 holländska och 376 norska, bodde hos privatpersoner i Gävleborgs län under 6 månader 1946 – 1947.

"Max har stark rakitis och en kronisk ögoninflammation. Han har haft svår kikhosta och är ständigt förkyld. Fadern avled den 27 juli detta år i Angina Pectoris. 1945 då familjen bodde i Berlin, förlorade de allt de ägde. Max har två systrar 13 och 16 år gamla. Familjen bor nu i ett hus som är så förfallet att det är fara värt att det skall störta in."

I början av 1946 startade Europahjälpen som var frivilligorganisationernas samarbete för att lindra nöden. I Sverige var Rädda barnen och Röda korset drivande, men i princip hela föreningslivet och även näringslivet kom att engageras. Ett axplock från Rädda barnens lokalföreningar i länet kan ge en bild av vilka former hjälparbetet tog sig. Varje lokalavdelning gjorde varje år mångdubbelt mer, det här är bara exempel:

Järvsö 1946: 500 dockor och djur och 53 bilderböcker tillverkades, stöptes 25 kg ljus

Färila 1947: 1905 kg kläder och skor till Europahjälpen, 24 fadderbarn

Sandviken 1947: "Giv en halv dagsinkomst" inbringade 76 909 kr till Europahjälpen. 98 dussin skedar till barnhem insamlade via folkskolorna.

Hofors 1947: 20 fadderbarn, varav 8 i Österrike, 2 i Ungern, 3 i Polen, 1 i Frankrike. 150 kg insamlade handdukar och lakan.

Bollnäs 1949: 356 plagg till ett flyktingläger i Schleswig Holstein

Färila 1949: 20 lådor kläder

Hudiksvall 1949: 18 finska, 11 österrikiska och 19 tyska

fadderbarn. 1200 kg kläder till Europahjälpen.
Ljusdal 1949: Skriv- och ritmateriel till flyktingläger i Europa

Söderhamn 1949: 5000 snygga klädesplagg och skodon till Grekland och Tyskland. 150 par stickade babybyxor, 2087 dockor, rutfiltar m m av syföreningen och stadens telefonister.

1950 avslutades Europahjälpen, men frivilligorganisationernas verksamhet fortsatte att domineras av europänöden. Barnhem och fadderskap står i fokus på 1950-talet. I arkivet efter Hofors lokalavdelning av Rädda barnen finns en brevsamling skriven på tyska, polska, italienska och franska från alla de barn och föräldrar som avdelningen stöttat med matpaket och pengar, från 40-talet och flera årtionden framåt.

Att se dokumenten vittna om flyktingläger, undernäring, svår fattigdom och överfulla barnhem fortfarande mer än 10 år efter krigsslutet ger en annan bild än det glada och framåtblickande 1950-tal som vi ofta visar upp. För väldigt många människor i Sverige speglades omvärlden i brev från barn i Berlin och Wien eller genom en kortfattad beskrivning av ett barns familjeförhållanden. "Fadern blev skjuten i Dachau. Modern är ensam om att försörja sina 4 barn."

Lisa Engström

1957 beslutade Rädda barnen i Gävleborg att utrusta barnhemmet "Pecel" i Ungern med sängar, sängutrustning och andra möbler, leksaker och kläder. Bord och stolar kom från Edsbyn. Bilden ur det tackalbum som Rädda barnen fick efter hjälpinsatsen.

Teckning från italiensk pojke ur Rädda Barnen Hofors lokalavdelning arkiv. "God jul, gott nytt år, tack" står det t h mellan telefonrådarna.

Bomber över Hanoi och bösskrammel i Hofors

Under åren 1946-1954 pågick det franska kolonialkriget i Vietnam, men efter förlusten vid Dien Bien Phu drog sig fransmännen tillbaka. Nu delades landet i två delar, Nordvietnam som blev kommunistiskt och Sydvietnam med stöd från USA. I Sydvietnam verkade en kommunistisk gerillarörelse FNL (*Front National pour la Libération du Sud Viêt Nam*), vilken understöddes av Nordvietnam och där syftet var att bekämpa regeringen i Saigon – huvudstad i Sydvietnam.

För att förhindra ett kommunistiskt maktövertagande av hela landet sände USA, i mitten av 1960-talet, omfattande truppstyrkor till Vietnam. Efter en världsomfattande opinionsbildning, inte minst aktiv i Sverige, tvingades USA 1973 att dra sig ur kriget och två år senare återförenades Syd- och Nordvietnam under ett socialistiskt styre. Vietnamkriget pågick mellan åren 1957-1975.

Mitt under brinnande krig startade en global sympati-rörelse för det drabbade vietnamesiska folket – mot USA:s agerande. I Sverige organiserades ca 200 FNL-grupper och en av dessa i bruksorten Hofors. Det var den 27 maj 1972 som 14 personer anmälde intresse för medlemskap och vid det stora upptaktsmötet i Hemgården framhåller man att alla "utan hänsyntagande till politisk, religiös eller andra åsikter är välkomna till fruktbringande samarbete."

Verksamheten sjöd av liv och entusiasm, inte mindre än ett sjuttioal möten hölls under den fyraåriga perioden. Det var studenter, hemmafruar, industriarbetare, bibliotekarier och en norsk f d motståndsmän som stod i spetsen för organisationen.

För att sprida information om budskapet organise-

rades demonstrationer, diskussionsmöten, affischering, dörrknackning och namninsamlingar. I samband med Vietnamveckan våren 1974 skrev 63 personer under upp-propet med följande krav:

- USA och Saigonjuntan måste följa Parisavtalet
- Stöd PRRs (Provisoriska Revolutionära Regeringen i Sydvietnam) kamp för att genomföra Parisavtalet
- Sveriges regering måste bryta med Saigon och erkänna PRR
- Sveriges regering måste erkänna GRUNK (Kungliga Nationella enhetsregeringen i Kambodja)

Inte minns viktigt var det ekonomiska stöd som grupperna stod för. Vile Hoforsborna lägga en slant i de skrämmande bössorna eller köpa senaste numret av Vietnambulletinen (även kallad Bullen) kunde man, om lördagarna, bege sig till Domus eller Systembolaget.

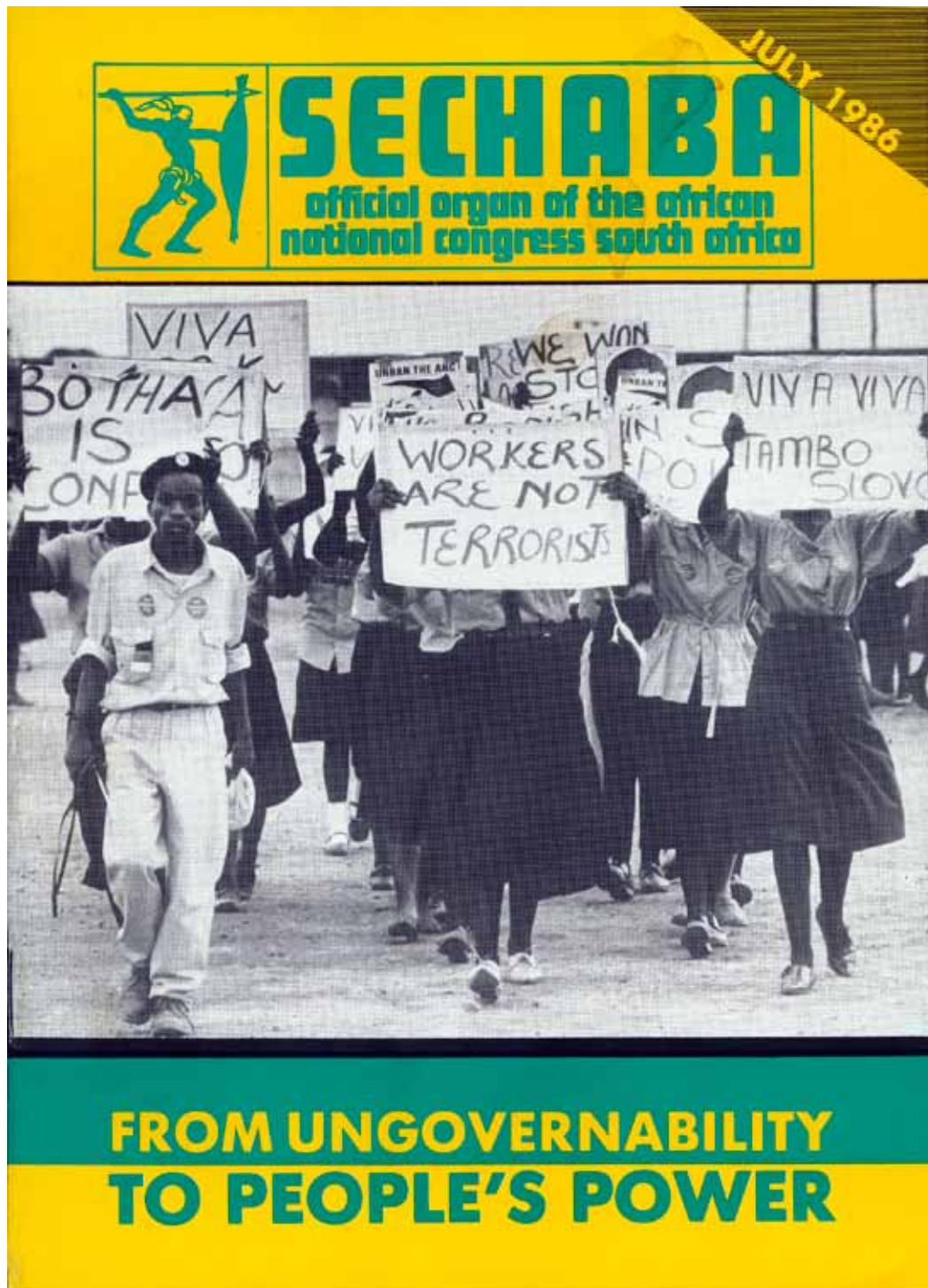
Mycket tid ägnades åt studiecirkelarbeta med fokus inte bara på Vietnam, utan även andra delar av världen

där man ansåg det begicks övergrepp mot folkgrupper. En hel del intern kritik framfördes mot DFFG (De Förenade FNL-Grupperna), både mot hur *Bullen* presenterade nyheter och vilka nyheter som presenterades. Man hyste misstroende, både mot den svenska polisen som ansågs vara politisk och mot postväsendet, men att själva svara för brevförmedlingen skulle ta för mycket energi från själva kampen. I bakgrunden skymtar den 1973 avs-

löjade IB-affären (*Informationsbyrån*), en underrättelsetjänst underställd Försvarsmakten med syfte att bli registrera kommunister och dess förhållande till främmande makt.

Vid ett möte i juni 1976 beslutas att lägga ner aktiviteterna, då flera sympatisörer hade flyttat från orten och själva Vietnamfrågan hade gått in i ett nytt skede.

Barbro Eriksson

I Afrikagrupperna och Isolera Sydafrikakommitténs arkiv finns bland mycket annat ett stort tidsskriftsmaterial, som *Sechaba*, ANC:s officiella tidning.

Mahyar från Iran fick politisk asyl

Mahyar Beigi har svenskt pass och är bosatt och verksam i Sandviken. Överallt i världen, utom i Iran, räknas han som svensk medborgare. Det var i Iran han bodde sina första 24 år. Till Sverige kom han med sin familj 1989. Visst saknar han Iran, landet och folket, men han kan inte resa tillbaka – det är för farligt. Nu har han varit svensk under större delen av sitt liv. Bakgrunden är brokig, komplicerad och grym.

Iran, tidigare kallat Persien, ligger på en högplatå i Mellanöstern med stäpper och bergskedjor. Landet är tre gånger större än Sverige och har kust mot Kaspiska havet i norr och mot Persiska viken och Indiska oceanen i söder. Det är rikt på olja och gas.

1941 blev den 21-åriga Mohammad Reza Pahlavi shah (härskare, kung) av Iran – landets sista. Med bryska metoder försökte han modernisera landet, vilket bl a ledde till sociala problem och motsättningar mellan regimen och mullorna (teologer-jurister). Mullorna protesterade mot det ökade västliga inflytandet som hotade de muslimska traditionerna.

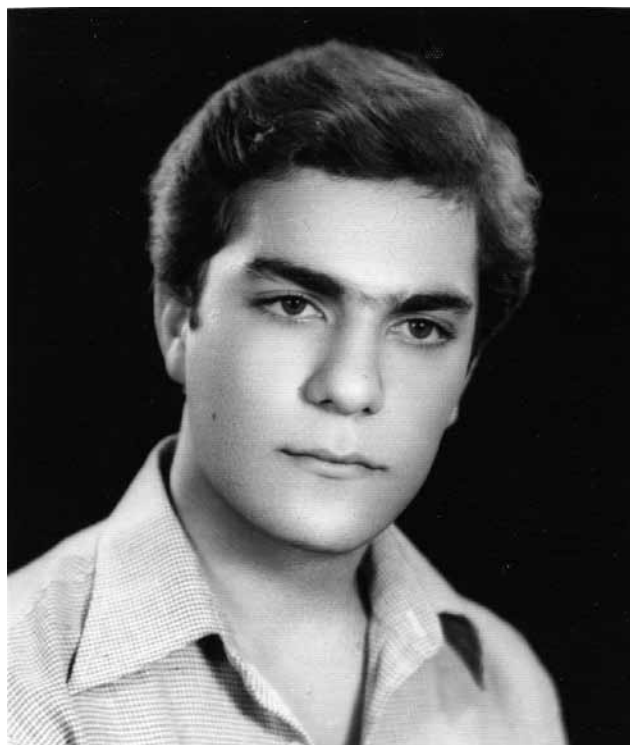
Både religiösa och marxistiskt inspirerade motståndsrörelser växte fram, och 1979 blev shahens ställning ohållbar; han lämnade landet med sin familj. En islamisk republik utropades och en tidigare oppositionsledare, ayatollah Khomeyni, återvände från sin landsflykt för att bli landets högsta andliga och politiska ledare – på livstid. Han skapade en teokratisk stat, där den politiska makten ligger hos prästerna som Guds representanter, alltså utan politiska partier. Motståndare i olika läger, monarkister såväl som kommunister, avrättades. Under 1980-talet var Iran i krig med Irak. Khomeyni avled 1989 och efterträddes av ayatolla Khomeini.

På shahens tid

Mahyar föddes 1961 i huvudstaden Teheran. Pappan byggde vägar; familjen flyttade efter vägbyggena. När Mahyar var i tonåren bodde man i Shiraz, en mycket gammal stad i sydvästra Iran.

– Vi levde som européer, berättar han, kände till Olof Palme och Dag Hammarskjöld och såg Ingmar Bergmans filmer, dubbade på persiska. Jag studerade ekonomi, men studierna avbröts av kulturrevolutionen 1980. 16-årig hade jag börjat engagera mig politiskt; det var på shahens tid. Jag var yngst i min marxist-leninistiska grupp som läste Marx och Engels och ville störta shahen.

Ett gemensamt mål för många var att få bort shahen,

Mahyar Beigi, här på ett ungdomsfoto, föddes 1961 i Teheran. 1989 kom han till Sverige med sin familj. I Iran var han delaktig i motståndet mot Shahen. Efter mullornas maktövertagande fängslades han, skenavrättades och fick tillbringa 2 år i fängelse. Sedan påbörjades flykten.

men medlen var olika. Ett parti sympatiserade med de sovjetiska idéerna efter Chrusjtjov. Mujahedin var islamister, lite påverkade av socialism. Två stora gerillagrupper fanns; vissa ville ha fredlig förändring, vissa hade Che Guevara och Fidel Castro som förebilder.

– Man riskerade livet i de här grupperna. Under ett år avrättades 64 000 oppositionella, bl a genom att kastas i sjöar. Jag sympatiserade inte med någon, var mest intresserad av idéerna och vägrade att delta i krig. Men jag hade lärt mig i läger att hantera vapen och var med i en milisgrupp. Vi var ute på stan varje natt och vaktade gatorna för att skydda folk mot banditer och shahens anhängare som sökte smutskasta revolutionen genom att skapa anarki.

Tanken var, sedan shahen drivits bort, att islamister och kommunister skulle förhandla demokratiskt. Men sedan shahen lämnat landet 1979 ville inte mullorna ha med kommunisterna att göra, och efter några månader blev det också klappjakt på de intellektuella vid universiteten. Samma soldater, pansarvagnar och vapen som shahen hade haft användes nu mot dessa grupper.

Förföljd, fängslad och skenavrättad

På shahens tid hade mullorna sagt att shahen var Guds hand. Man fick gärna gå till en moské, men det fick inte

"-Man riskerade livet i de här grupperna. Under ett år avrättades 64 000 oppositionella"

leda till politik. Kristna, judar, zoroastrer (en mer än tusenårig monoteistisk*) religion) och bahai-troende (en monoteistisk uppenbarelsereligion från 1800-talet) förekom; landet var liberalt i religiöst avseende.

Men det hade nu blivit ett land i oreda och anarki. Den västinfluerade liberalism som i någon mån funnits i ledningen hade underminerats. Man ändrade till och om namn på gatorna. Sharia, gamla patriarkala strukturer som föreskrivs i koranen, tillämpades.

– Under ett möte i en buss greps jag tillsammans med 34 andra, varav 13 kvinnor. Vi fängslades, och psykisk och fysisk tortyr förekom. Efter ett halvår, när våra familjer inte vetat var vi fanns, hölls en "rättegång" på två minuter. Revolutionsdomstolen leddes av en mul-la, han var en dödens ängel. Några fick dödsstraff, även jag. 13 av oss arkebuserades.

– Själv blev jag skenavrättad. Jag satt isolerad två månader i mörker, hade en kvart om dagen för toabesök. Så fick jag tillstånd att skriva ett avskedsbrev och fördes sen ut med en luva över huvudet. För första gången sedan jag isolerats kände jag frisk luft. Armar och fötter bands mot en stolpe, och jag hörde en trupp komma, ladda och skjuta. Jag trodde att jag hade dött – snabbt och smärtfritt. Men de hade använt lös ammunition. Jag togs in på förhör igen. De ville få mig att berätta saker, men jag gjorde det inte. Jag satt sen i ett annat fängelse i mer än två år.

När Mahyar sen blev fri, skaffade han sig falsk identitet och började arbeta som svetsare i ett företag. Han gifte sig som 23-åring och fick en son. Men trycket hårdnade och det blev allt farligare.

Flykting, fängslad igen och till slut asyl

– Vi sålde allt vi hade och betalade en smugglare som

skulle ta mig över gränsen till Turkiet; resten av familjen skulle komma senare. Men han lurade mig och tog en osäker väg. Jag greps igen och fängslades, mutade mig ut men skickades, fortfarande med falsk identitet, som soldat till ett pansarregemente.

Värnplikten var tvåårig. Han flydde för andra gången, nu i uniform. 24-årig kom han till Turkiet och bodde nio månader i Istanbul; sen kunde han tala turkiska. Han arbetade med att tolka och på andra sätt hjälpa landsmän med deras ärenden hos FN:s flyktingkommisariat i huvudstaden Ankara. Det blev två år i Turkiet, inklusive två veckors fängelse och konflikter med turkisk polis.

– Deras behandling av mig är något jag inte ens skulle önska min värsta fiende. Men 1985 beviljades jag politisk asyl av kommisariatet. Min fru och andra släktingar hade trakasserats hemma i min frånvaro. Våren 1989 kom min familj till Ankara, intervjuades av FN och fick lov att resa till Sverige, där min syster bodde.

De kom som kvotflyktingar, fick biljetter till Sverige och svenska pass.

– Vi togs emot av några organisationer, och tre dagar efter ankomsten gick vi till skolan i Sandviken; det var där min syster fanns. Hela min familj bor nu i Sverige, utom en syster som senare flyttat till Australien.

Efter sex månaders svenskstudier på Amu-center utbildade han sig till kock och arbetade på restauranger i Gävle och Sandviken. Sen sa han upp sig, startade eget med en kompanjon och drev restaurangen i tolv år, innan han började arbeta i en livsmedelsbutik i Sandviken och byggde upp dess delikatessavdelning. I dag är han helt integrerad i det svenska samhället.

– Jag kan känna mig som en svensk, säger han.

Barbro Sollbe

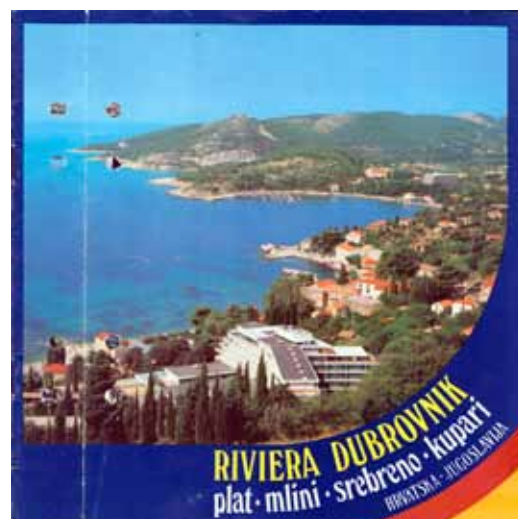
*) Monoteism: dyrkan av enbart en gud

Från 1990-talets Balkan

Stödföreningen för Dubrovnik bildades 1991. Syftet var att bistå till återuppbyggnaden av förstörda byggnader i Dubrovnik med omnejd och att ge humanitär hjälp till befolkning och flyktingar. Föreningen hade sitt säte i Gävle men hade medlemmar från andra delar av landet. Man genomförde ett flertal hjälpsändningar till Dubrovnik i egna lastbilar, bl a med tandläkarutrustning, verktyg och köksutrustningar.

I föreningens arkiv finns bl a pressklipp och resedagböcker från lastbilstransporterna till Balkan. 1996 upphörde föreningen.

Den världsarvsförklarade staden Dubrovnik i en turistbroschyr från 1980-talet. Stödföreningen hade både ett kulturellt och humanitärt syfte med sin verksamhet.

"God jul och ett välsignat nytt år!" Teckningen är från ett brev som kommit till Rädda barnens lokalavdelning i Hofors.

GOD JUL OCH GOTT NYTT ÅR ÖNSKAR VI ALLA VÅRA LÄSARE

arkiv gävleborg

Arkivet bevarar och tillgängliggör arkivhandlingar från föreningar, företag och privatpersoner i Gävleborgs län.

Vi arbetar också med att dokumentera och stimulera till forskning om länets historia.

Forskarsal och arkiv har öppet vardagar 8.30 - 16.00

Redaktion: Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe

Arkiv Gävleborg

Fältskärsleden 10, 802 80 Gävle

(gamla postterminalen)

tel 026 - 10 88 70

e-post: arkivet@arkivgavleborg.se

hemsida: www.arkivgavleborg.se